

PROF MANDLA S MAKHANYA: PRINSIPALA NA XANDLA XA

MUCHANSELARA

UNIVERSITY OF SOUTH AFRICA

(YUNIVHESITI YA AFRIKA DZONGA)

KU PFALA LEMBE RA XIAKHADEMIKI 2020

ZK MATTHEWS HALL, MUCKLENEUK CAMPUS

04 N'WENDZAMHALA (DISEMBA) 2020

Ndza khensa Mufambisi wa Nongonoko Profesa Khomotso Masemula, Executive Dean: College of Human Sciences

- Tatn Sakhi Simelane, Mutshamaxitulu wa Unisa Council
- Swirho swin'wana swa Unisa Council, ku katsa Tatn Mashukudu J Maboja, loyi a nga ta va Mutshamaxitulu wa Unisa Council ku sukela hi (05 Disemba 2020)
- Professor Veronica McKay, Acting Vice-Principal: Teaching, Learning, Community Engagement and Student Support
- Professor Thenjiwe Meyiwa, Vice-Principal: Research, Postgraduate Studies, Innovation and Commercialisation
- Dr Marcia Socikwa, Xandla xa Prinsipala: Operations and Facilities

- Swirho swa Vafambisinkulu va *Unisa Executive* na vufambisi lebyi navisiweke
- Vaamukeri va masagwati vo xiximeka eka mpundzu lowu.
- Vatirhi va Unisa
- Machudeni ya Unisa
- Swirho swa NSRC na minhlangano ya vatirhi
- Vaendzi vo xiximeka, vamanana na vatatana

Xewanini hinkwenu no mi amukela eka ku pfala ximfumu lembe ra hina ra xiakhademiki eUnisa.

Seremoni ya nan'waka yi endleka hi nkarhi wa COVID-19, na hi nkarhi wa ku cinca ka vurhangeri bya Unisa na Khansele, kutani mi ta twisisa loko ndzi ku ha tsaka hi ku va ku pfaleriwa swi debyisiwile, na swona leswi swi pfumelele van'wana va hina ku kota ku ta eka nhlengeletano leyi hi nkarhi lowu wa nkoka swinene evuton'wini bya yunivhesiti. Loko ndzi vule sweswo, ndzi pfumeleleni ku mi amukela hi mandla yo kufumela hinkwenu lava va nga hi joyina eka tirhijini na hi ti Teams lomu makaya. Swi tshama swi ri karhi swi tsakisa swinene ku hlangana tanihi ndyangu wa Unisa, hambiloko hi hlangana ehansi ka swiyimo swo hambana na swona hi tindlela to ka ti nga rindzeriwangi nan'waka.

MANGHENELO

Lembe leri ri ve lembe ro hambana swinene, a hi swona? Ntungu wu cince misava ya hina, vutomi bya hina na tindhawu ta mitirho ya hina hi ndlela yo enta swinene. Van'wana va vatirhi va hina a va si vuyela etihofisi ku sukela hi Nyenyankulu (Machi) nan'waka na swona se va tolovele ku tirhela emakaya. Vanyingi va komberiwe ku endla ntirho ku tlula swa masiku na mitirho ya ntolovelo, va tirhe tiawara totala ku tiyisa leswo yunivhesiti ya hina yi kota ku ya emahlweni no tirha na leswo machudeni ya hina a ma lahlekeriwi hi lembe ra xiakhademiki. Kasi van'wana lava va nga tlhelela entirhweni, va endle tano ehansi ka swiyimo swo tirha swo hambana swinene na swona va cince tihofisi. Hinkwerhu hi ve hi fanela ku cinca matirhelo ya hina swinene hikokwlaho ka ntila wo ka wu nga tiveki wa COVID-19 na swona a hi tivi leswo swilo swi ta va njhani hi lembe ra 2021.

Leswi swi nga va leswi tivekaka, na leswi ndzi tshamaku ndzi ri karhi ndzi swi tiva no tshembela eka swona, i ku tshembeka na ku tiyimisela ka vunyingi bya vatirhi va Unisa, lava va nga yima ku hlanganyetana na xiyimo na swona lava va nga endla leswi swi nga komberiwa eka vona, ehansi ka swiyimo swo tika, na swona mikarhi yin'wana swo chavisa swinene. I mianakanyo ya leswi "ndzi nga swi endla" leyi yi nga tiyisa leswo hi kota ku endla swikambelo hi *online*, na leswi swi nga endla

leswo hi teka magoza ya vunhenha, kambe lama faneleke ku nghena eka riendzo leri hi xitalo ra ku va yunivhesiti ya online ya ODeL. Kutani, loko ndzi sungula mbulavulo lowu, tivani leswo ndzi endla leswi hi ntsako na ku khensa swinene eka n'wina hinkwenu ku va mi hlayise ntolovelolo wa malembe ya 147 wa ku khodelela ka vatirhi leswi swi nga endla leswo yunivhesiti leyi yi kota ku hlula eka mitlhontlho yo tika minyingi.

Hambiloko ku va ne mitlhontlho leyi yi nga tisiwa hi COVID-19, kambe ku cinca ku tshame ku ri mhaka leyi nga henhla swinene hi lembe ra 2020. Ndzi tshemba leswo i ntiyiso ku vula leswo, ku cinca loku ku nga vangeriwa hi ntungu ku ngetele dayamenxini yin'wana eka riendzo ra ku cinca na ku hundzula swilo, kutani, leswi swa boha eka instituxini leyi hi ndlela leyi nga ta ya emahlweni na ka mundzuku. Ku cinca a swi olovi, ngopfungopfu ehansi ka swiyimo swo kavanyeta, kambe ndzi kholelwa leswaku hi kombisile leswo rivilo ra ku cinca na ku hundzuka, leri ndzi nga vulavula hi kona eka ku pfala lembe ra xiakhademiki leri nga hundza, swi tise vuyelo, na swona ndzi ehleketa leswo hinkwenu mi fanele ku khensiwa hi sweswo.

XIYIMO XA HINA

Tanihiloko sekthara ya dyondzo ya le henhla yi ri karhi yi fika emakumu ka 2020, swinyingi leswi nga endleka eka misava hinkwayo, swi susumetiwe no vumbiwa hi ntungu, na swona ndzi ehleketa leswo swi ta ya emahlweni hi 2021. Swa nkoka eka leswi, leswi vhele swi vonakaku eAfrika na le Afrika Dzonga, swi katsa: rifa leri nga amukelekiku exikarhi ka "lava va nga na swa vona" na "lava va nga hava" eka matiko yo fuwa na matiko ya vusweti hi ku fanana; eka nkari wa sweswi, ku na ku tsakela swinene ku dizayina hi vuntshwa ta dyondzo na madyondzelo ku nga phedagoji hi ku landza ku tshembela ngopfu eka theknoloji; ku na ku tsakela ku ntshwa eka rhiseche ngopfungopfu eka tisayense; ku tshikilela eka ndzima ya nkoka ya theknoloji eka dyondzo ya le henhla; na mitlhontlho leyi yi yaku emahlweni eka vumundzuku bya misava lebyi tsekatsakaku hinkwako. Ku na ku amukela swinene leswo hi ta fanele ku amukela matirhelo lama angarhelaku eka dyondzo ya le henhla ku tirhisa leswo hi tshama hi ri karhi hi cincacınca ku landzelela xiyimo ehansi ka xiyimo lexi hi nga le ka xona.

Loko a mi ri na ku kanakana hi leswo theknoloji yi hundzule vutomi na mitirho ya hina, ndzi tsundzuka hi atikili leyi ndzi nga yi hlaya ku nga ri khale, leyi nge "Hi mpfhuka ku lonciwa >>*nav Home in 2016*, mindyangungu

yo ringana 10 000 yi nyiketiwe makaya hi ndlela yo ya emahlweni na leyi nga yimiku hi ku tirhisa *app* leyi. *Mobile banking* i vutirheli lebyi nyiketiwaka hi tiinstitutuxini ta timali leyi endlaka leswo tikhastama ti kota ku endla titranzekxini ta tona ti ri kule hi ku tirhisa *mobile device* yo fana na *smartphone* kumbe *tablet*. Xikongomelo xa *app* i ku pfumelela leswo vanhu va tiendlela hi voxe no tirhisa bangi hi ku tirhisa *smartphone* kumbe *tablet*."

Ku landzelela ku humelela loku, tibangi tin'wana na tona ti tirhisa *app* ya muxaka lowu. Leswi swi tsakisaku hi leswo yi le ku tirhisweni hinkwakonkwako hi vanhu vanyingi va Afrika Dzonga va vusweti – kumbexana hi ndlela yo phikizana na muanakanyo wa leswo a hi si tilunghisela ku tirhisa theknoloji. Vumundzuku bya hina, vatirhikulorhi, byi le mandleni ya hina.

Hi ku vona leswi endlekaka, Unisa se yi sungule minongonoko yo hlayanyana, yo katsa: *defining ODeL through provisioning of a Blueprint with a clear roadmap towards 2030*; Ku amukeriwa hi Khansele ka ku sunguriwa ka hofisi ya nongonoko *ODeL Programme Office*, leyi yi nga na *Executive Directors as Workstream Leads* leyi yi nga voniwa eka tiphotfoliyo hinkwato ta nhlango; na ku hlamusela kahle fawundexini na tibloko to aka *eSchool of Business Leadership* na le ka *College of*

Science Engineering and Technology. Hi twile hi mahungu yo nandziha ya ku humelela kahle loku endlekeke loku nga rhejistariwa hi SBL. Ndza swi tiva leswo loko se CSET yi humesa mahungu, hi ta twa leswo hinkwaswo swi le ku fambeni hi laha ku kunguhatiweke hi kona.

Vamanana na vatatana, hi nga ka hi nga tipfumeleli ku salela endzhaku. Hikokwalaho, swa twisiseka leswaku instituxini yi ta fanela ku tirhisa mali swinene eka swilo swa ICT ku fikela nkarhi wo lehanyana wa mundzuku ku endla ku cinca loku. Loko ndzi vurile sweswo, a ku na ku kanakana leswo Unisa yi le ka xiyimo xo antswa hi ku ya hi infrastrakchara na vuswikoti, kasi na ntirhisomali wa nkarhi lowutaka, wu na xikongomelo xo dzimelerisa xiyimo lexinene no akela eka tilevhele ta le henhla swinene ku antswisa matirhelo lamanene lama hlayisaka, ku ri na ku aka ku sukela ehansi.

Ndza tsaka na ku tinyungubyisa hi ntirho lowu wu nga endliwa na nhluvuko wa nkoka lowu hi nga wu fikelela eka nkarhi wa ntungu ku tiyisa leswo Unisa yi tshama yi ri karhi yi fambelana na swiyimo swa nkarhi lowu na ku kota ku ya emahlweni. Kasi eka vunyingi bya swilo leswi, ku fanele ku khensiwa n'wina vatirhi va hina.

Ku cinca loku ku hatlisaka loku ku nga endleka hikokwalaho ka ntungu, ku ta va na vuyelo, lebyi hi faneleke ku langutana na byona. Swin'wana swa leswi, swi fambelana na swihingakanyi swa ku tsongahala ka bajete leswi tiyunivhesiti ti langutaneke na kona, kasi leswi, swi ta vula leswo hi ta fanela ku kota ku tiendla mali, hi ndlela leyi nga handle ka ntolovelo wa tisabsidi, ku kuma mali yin'wana, hi ta fanela ku langa leswi hi faneleke ku langutana na swona ku sungula hi xihatla. Ndzi fanele ku vula leswo *Unisa Enterprise* na *Unisa Foundation* ti ta fanela ku tlanga ndzima leyikulu swinene. Ti ta fanele ku vekela tithagete ta ku kuma mali – na swona tifanele ku fikelela tithagete leti.

Vatirhikulozhi, ndzi pfumeleleni ku tlhela ndzi vula leswo ndzi kholelwa leswaku Unisa, hi ku landzelela prosese ya yona ya ku pfuxeta kharikhyulamu, na ku endla tikhoso letintshwa, hinkwaswo swi le ka prosese ya leswo yunivhesiti yi tiveka eka xiyimo lexinene hi ku va na tikhoso leti faneleke na ku endliwa ka tona eAfrika Dzonga na le ka khontinente hinkwayo. Se hi le mahlweni eka pfhumba ra ku heta fambiselo ra vukoloni, na swona swi le ka hina ku tiyisa leswo hi ya emahlweni ku fambelana na moya wa ku cinca no tumbuluxa leswintshwa na mitolovelo ya hina ya khwaliti na xiyenge xa le henhlahenhla – na leswo, hi nkarhi wa ku kavanyeta ko enta, leswi swi te na mintlhontlho yinyingi. Kambe, ndzi na ku tshemba leswo hi

langutana na mintlhontlho leyi hi ndlela yo khomeka ku landzelela mimbuyelo ya le henhla hilaha swi nga fikelelaka kona eka vatirhi na machudeni. Leswi hi swi lavaka sweswi, i ku tiyisa leswo phedagoji ya hina ya vutumbuluxi bya leswintshwa yi fambisana na ntokoto wa le henhla wa machudeni, na swona ndzi ehleketa leswo ha ha ri na mpfhuka wo leha ku fikelela leswi. Kambe hi endla matshalatshala hinkwawo ku hlula mintlhontlho leyi.

Eka nhlengeletano yo hetelela ya Sineti, ndzi khense no hoyozela vasetara hi ku tirha ka vona hi ku gingirika no tiyimisela ku tiyisa leswo xiakhademi xi tshama xi ri karhi cincacinca hi ku fambisana na mikarhi no tumbuluxa leswintshwa, hambiloko ku ri na mintlhontlho leyi a va langutane na yona. Ndzi rhandza ku tlhela ndzi vuyelela ku khensa loku eka huvo leyi. Ku tshembeka na ku tiyimisela ka vuningi bya vatirhi va xiakhademiki swa khenseka swinene. Vutinyiketeri byo tano eka ntirho na ku tiyimisela, vatirhikulorhi, i swa nkoka swinene loko munhu a twisisa leswo Unisa yi tshama yi ri karhi na swona yi ya emahlweni ku va rivoni ra ntshembo eka madzana-dzana ya machudeni. Ha ha naveriwa hi machudeni manyingi – ku nga ri ntsena eAfrika Dzonga kambe eka Khontinente na le ka misava hinkwayo. Kasi na swona ha ha ri instituxini leyikulukumba swinene ku tlula hinkwato eka tiinstitutuxini ta dyondzo ta 26 ta dyondzo ya le henhla ta hinkwavo

eAfrika Dzonga. Ndza tshemba leswo mi ta va mi swi twile leswo eka grajuwexini ya hina leyi ya ha ku endliwaka, ya PhD ya Unisa, ku ve na mutlangi wa ndhuma swinene Manana Regina Nesengani, loyi a nga duma swinene tanihi mhani wa Hosi Azwindini, vo-Masindi Mukwevho eka soapie ya SABC 2 ya Muvhango. Thesisi ya vudokodela ya Nesengani, leyi a nga yi tsala hi Xivenda hi madzolonga lama ya endliwaka eka vamanana. A ndzi tivi yunivhesiti yin'wana leyi yi nyiketaka tiophochuniti to hlawuleka eka vanhu vanyingi hi ndlela leyi, na swona hi ririmi ra manana ra vona. Unisa hikunene i yunivhesiti ya vanhu na yunivhesiti ya nkarhi wa sweswi. Ha ha ri va matimba swinene vo hlawuleka!

Loko swi ta eka HEMIS data ya hina, ntungu wu hi tlherisele ndzhaku hi tin'hweti timbirhi kasi ku nghenisiwa ka HEMIS leyi nga oditiwa swa ha ku hetiswa eka kotara leyi. Kambe ya ha ta tlhela yi pfunetiwa hi vutivi bin'wana ku sukela eka data ya machudeni ya 2020, leyi yi nga nghenisiwa ekuheleni ka Nhlangu (Okthoba) xikan'we na vutivi lebyi byi nga nyiketwa hi vuyelo bya swikambelo swa Meyi/Juni lebyi byi nga kumeka eka kotara leyi.

Leswi ndzi nga mi byelaku swona vatirhikulorhi, hi leswo ntsariso wa machudeni wa 2020 wa ntsengo wa 389 187 wu tlula thagete ya 2020

leyi a ku ri 376 000, leswi swi nga le handle ka bende leyi pfumeleriweke hi DHET. Leswi swa karhata hikuva DHET yi sungule tiphenalhi hi ku ka ku nga landzeleriwi tithagete leti ku pfumelaniweke hi tona. Hi 2019, Unisa a yi ri eka bende leyi yi amukelekeke, kambe hi 2020 tinhlayo to sungula ta ku tsarisa ka machudeni ku ve 78 000, leswi swi tlulaku nhlayo ya 57 703. Se hi hlanganile na DHET hi mhaka leyi, kambe hi ta fanela ku langutana na mitsariso leyi hi vuxiyaxiyi loko hi ri karhi hi ya emahlweni.

Hi ku langutana na ntsariso wa machudeni, vatirhikulorhi (leyi ku nga ntsengo wa vun'we eka nharhu eka mitsariso ya HE), mi ta amukela nkoka wa Unisa eka sekthara ya dyondzo ya le henhla ya Afrika Dzonga, ku ya eka dyondzo leyi vanhu va dyondzaku va ri kule hi ku nava, na swona na hi ku hluvuka ka vanhu na ikhonomi eAfrika Dzonga na Khontinente. A ku na ku kanakanya, loko swi ta eka tidimografi ta machudeni, na ku va na xiyimo xa Afrika Dzonga xa ku langutana na ku cinca eka swilo swo biha swa nkarhi lowu nga hundza na ku tisa vululami eka vanhu, Unisa yi ngenise voko swinene.

Machudeni ya Afrika nhlayo ya vona yi ya emahlweni na ku kula, kasi hi 2019, a yi ringana 79,7% ya mintsariso hinkwayo leyi nga phindengakiku. Nhlayo ya 2020 ku ya emahlweni na tinhlayo leti yi

kombisa ku ya emahlweni hi ndlela leyi. Nhlayo ya ku sungula ya machudeni ya Afrika ya 2020 i 82,4% loko ku kotlanisiwa na nhlayo ya 79,7% hi 2019. Nhlayo ya machudeni ya vo basa yi ye hansi hi 10,5% hi 2019 ku fikela eka 8,6% hi 2020. Na swona nhlayo ya machudeni ya Makhaladi na MaIndiya yi ye ehansi ku suka eka 4,8% ku fikela eka 3,9% ku sukela eka nhlayo ya 5.0% na 4,5% hi 2019. Kasi hi tinhlayo to helela, nhlayo ya machudeni ya Afrika yi ye henhla hi 273 062 hi 2019 ku fikela eka 320 734 na swona leswi swi nga cinca. Mitsariso ya 2020 ya machudeni ya makhaladi yi ngeteleleke katsongo katsongo ku suka eka 17 074 ku ya eka 18 556 Nhlayo ya machudeni yo basa yi ehle hi 33 327 hi 2020 ku suka eka 35 909 hi 2019 (na swona leswi swi nga cinca) kasi nhlayo ya machudeni ya MaIndiya yi ehle ku suka eka 15 335 hi 2019 ku fikela eka 15 123 hi 2020.

Ku nghenisa voko ka machudeni ya vaxisati eka nhlayo ya ntsariso leyi nga phindaphindiwigiku swi ya emahlweni ku ngeteleleka ku suka eka 63,3% hi 2014 ku ya eka 67,8% hi 2019 na nhlayo yo sungula ya 69,3% hi 2020. Kasi na ku nghenissa voko ka machudeni ya vaxinuna eka nhlayo ya ntsariso leyi nga phindaphindiwigiku swi ya emahlweni ku ya ehansi ku suka eka 36,7% hi 2014 ku ya eka 32,2% hi 2019 na nhlayo yo sungula ya 30,7% hi 2020. Hi tinhlayo to helela, nhlayo ya machudeni ya xisati yi ngeteleleke ku suka eka 232 250 hi 2019 ku fikela eka nhlayo

yo sungula ya 269 745 hi 2020, kasi ya machudeni ya xinuna yi ehle ku suka eka 110 517 hi 2019 ku fika eka nhlayo yo sungula ya 119 442 hi 2020. Swi le rivaleni leswo nhlayo ya machudeni ya xisati yi ngeteleleka hi xihatla ku tlula machudeni ya xinuna.

Loko swi ta eka mitsariso eka tidisiplini to hambana, tithagete ta 2019 eka Science Engineering and Technology (SET) kasi eka Business and Management tithagete a ti fikeleriwangi – hi ntiyiso wa mhaka hi vone leswo tinhlayo leti ti ye ehansi – ngopfungopfu eka Business and Management. Hikokwalaho, swa khutaza leswo mitsariso ya 2020, leyi ya ha cincaka, yi kombisa leswo nhlayo ya SET ya ngeteleleka ku suka eka 11,3% (44 121 hi mitsariso) na Business Management ku fika eka 28,2% (109 908 ya mitsariso).

Hi 2019 va Dyondzo va ye emahlweni no ya ehenhla hi nhlayo ku fikela eka 31,4% leswi swi nga tlula nhlayo ya 21,5%. Kasi eka swiyenge swin'wana swa tidyondzo, swa *Other humanities*, na kona nhlayo ya kona yi yime kahle. Hi ku nghanisa voko ka 31,8% hi 2019, eka swiyenge swo nava swa dyondzo swi ngetelele thagete ya 27,4%. Nhlayo ya masungulo ya 2020 yi komba leswo va Dyondzo sweswi va le ka 26,6% (103 453,5) leswi swi tshwinelelaku eka thagete. Swiyenge swin'wana

swa *humanities* hi mitsariso ya vunharhu (131 704,5 kumbe 33,8%) yi ya kule na thagete.

Vatirhikulorhi, hi lemuka leswaku ku na nhlayo ya le henhla ya *undergraduate*, kasi nhlayo ya mitsariso ya *postgraduate*, yi ya ehansi. Nhlayo ya le henhla ya mitsariso ya Higher Certificate ya hi karhata swinene hikuva vunyingi bya yona byi le ka mitlawa ya vanhu lava va nga pfuniwiku swinene hi mali, leswi swi kavanyetaku Teaching Input Units. Leswi swi kombisa ku ya ehenhla ka mitsariso eka tikhoso leti ti nga le ka mitlawa ya le hansi hi ku pfuniwa hi swa timali, xik., Dyondzo na Nawu. Tanihilaha swi nga vikiwa eka kotara leyi nga hundza, DHET na yona yi kunguhata ku xiyaxiya nakambe rimba ra ku pfuneta hi timali eka lembe ra 2021 leswo ku tirhiwa hi ku landza rona. Swiringanyeto leswi nga kona sweswi, swi ta va na vuyelo byo biha eUnisa hikuva mitsariso yinyingi ya sweswi ya ntlawa 2 wo pfuneta hi timali, yi ta yisiwa eka ntlawa 1 wo pfuneta hi timali, kasi swiringanyeto leswi swi na xikongomelo xo avanyisa exikarhi ka Unisa na tikhoso tin'wana ta dyondzo to endliwa vanhu va ri kule. *Leswi swi na vunghozi swineke eka Unisa leswi swi nyanyisiwaka hi ku cinca ka matsariselo ya tikhoso hi tilevhele ta tikhoso na ntlawa wo pfuneta hi timali leswi swi nga vuriwa laha henhla.* Kambe hi le ku langutaneni na leswi.

Kasi *degree-credit success rate (DCSR)* yi ya emahlweni ku ngeteleleka ku sukela eka vutsongo bya 64,9% in 2016 ku ya eka 68,4% hi 2019.

Loko swi ta eka swikambelo, ntsengo hinkwawo wa swikambelo leswi swi nga tsariwa hi machudeni hi Meyi/Juni 2020 wu ve 973 222 wa swikambelo, kasi nhlayo leyi yi le henhla swinene ku tlula malembe lama nga hundza. Kasi ntsengo wa lava va nga tsandzeka ku nghenela swikambelo wu ve hansi hi 1,4% loko ku kotlanisiwa na 2.6% hi 2019. Leswi i swa nkoka loko hi tekela enhlokweni xiyimo xa COVID na ku khiyeriwa. Kasi swi fanele ku tekeriwa enhlokweni leswaku leswi a ku ri xikambelo xo sungula xo tsariwa hi online. Kasi swi tlhela swi va swa nkoka ku xiyaxiya leswaku ntsengo wa *normal pass rate (NPR)* wu ve ehenhla hi tipesente ta khume ku tlula lembe ra 2019. Nhlayo ya tigrajuweti na yona yi ye emahlweni ku ngeteleleka.

Vatirhikulorhi, ndzi na ntsako hi ntirho lowu wu nga endliwa eka akhademi eka lembe leri ri nga hundza. Hi ve na ku humelela hi xiyenge xa le henhla swinene hambiloko ku vile na mikavanyeto leyi a hi fanele ku tiyiselana na yona. Ndza tinyungubyisa hi leswo ku cinca ka hina a ku vanghi ka dayamenxini yin'we. EUnisa hi na akhademi leyi yi nga kombisa ku tiyimisela eka nhluvuko na progrese na nkulu wa tidisiplini na rhiseche, ku katsa na hi ku tirhisana. Nhlayo ya varhisechara lava

rheyitiweke va kula lembe na lembe, maakhademiki ya hina ya amukela ti-accolade na ku apoyintiwa eka tibodo na tikomiti ta nkoka ku komba ku amukeriwa ka xiprofexinara na vuswikoti bya vona, na swona hi na nhlayo ya xitafu xa akhademiki lava va nga le mahlweni eka ti-field ta vona. Nan'waka a hi kotangi ku endla mimbulavula ya xiprofexinara leyi yi nga endliwangiku hikokwalaho ka ntungu. Kutani sweswi hi teke xiboho xa ku endla tilekchara ta hina tinyingi hi ximoya (virtual) ku sukela hi 2021 ku ya emahlweni. Migingiriko ya hina ya ku tihlanganisa na xichava yi kume ku amukeriwa swinene na swona yi tlakuse vito na xiyimo xa Unisa swinene na ku xiximeka ka yona kasi yi antswise vutomi bya vanhu lava hi va tirhelaka. Kasi tikholichi tin'wana na tona ti amukeriwe ngopfu hi ku tirha ka tona eka sayense na tiprojeke ta rhiseche.

Hi fikelele swinyingi hi ku tirhisana laha hi nga nghenela mintwanano yo pfuneta ngopfu na mintirhisano ya vutumbuluxi bya leswintshwa hi makunguhatekelo ya kona na hi ku tirhiseka ka tona, hi swikongomelo, matirhelo na vuyelo. Kumbexana a hi leswinene ku tlakusa disiplini yo karhi kumbe field yo karhi, kambe hi le ku lemukiweni hi ntirho lowu hi wu endlaka eka *Sustainability, Agricultural Sciences na le ka Science, Engineering and Technology*. Vunyingi bya ntirho wolowo wu fambelana na ku tihlanganisa na xichava, ku ya eka ntirhisano wa multi-

inter-and transdisciplinarity na tiinstitutuxini tiningi na mindzilakano yinyingi. Maakhademiki ya hina ya le ku gingirikeneni swinene no kombisa leswo instituxini leyi yi na vuswikoti na laha xitafu xa hina xi kombisaka kona vuprofexinara bya ku enta na ku tiyimisela eka tidisiplini ta vona. Ndzi na ku tshemba swinene leswaku ku ya ehenhla loku ka swilo ku ta ya emahlweni hi lembe ra 2021 na ku hundza eka rona. Swa tsakisa swinene no nyiketa matimba na swona ndzi rhandza ku mi tiyisisa leswo vaakhademi va hina va ta ya emahlweni no tshikilela eka ntirho wa nkoka wa hina – leswi va ta swi endla ngopfu ku tlula na khale. Ndzi na ku rindzela leswo hi ta kula hi va na matimba swinene no va mapfulatindlela eka dyondzo ya Afrika, na ku va swikombiso hi tirhelo ra xiyenge xa le henhla swinene eka tintangha ta hina.

Vunyingi bya lava va nga fikilela leswi, va ta xiximiwa, na swona eka n'wina hinkwenu – mi tirhe kahle! Ha tinyungubyisa hi n'wina. Kasi hi wona moya wolowo, eka lava mavito ya n'wina ma nga ta ka ma nga hlayiwi, kambe mi le ka xiyenge xo fana na lava va nga ta sagwatiwa, lava ndzi nga va vula, na n'wina ha tinyungubyisa hi n'wina! A hi na nkarhi wo hlaya hinkwenu eka mpundzu lowu, kambe leswi ku vikiwe hi swona eka Intcom, Focus na matsalwa man'wana ya instituxini. Hi ta ya emahlweni na ku humesa xiviko hi kotara lexi nga na xikongomelo xo

kombisa ku ya emahlweni ka hina eka xiakhademiki na ku humelela ka hina na vutumbuluxi bya leswintswa swa hina na leswi fikeleriweke.

Loko ndzi vule sweswo vatirhikulorhi, hi amukela leswo ha ha ri na mintlhontlho leyi yaku emahlweni hi ku nyiketa vutirheli bya hina. Kambe hi wona moya wolowo, ndzi nga mi byela leswo ku tirhisiwa ka ICT blueprint swi tlakusiwile swinene hi ku fambelana na swidingo swa COVID-19 na swona ndzi rhandza ku khensa swinene vatirhikulorhi va ICT hi matshalatshala lamakulu lama va nga ma endla na swona va ya ku emahlweni ku wa endla eka lembe leri, ku ngenisa xitafu na machudeni eka fambiselo ra timodi ta online to hambana ehansi ka swiyimo swa ntlhontlho swinene. A va vangi na ku wisa eka ntshikilelo, na swona ndzi ehleketa leswo ntshikilelo lowu wu ta ya emahlweni eka lembe lerintshwa leri taku . Ndza tsaka hi progrese leyi nga endliwa eka ICT na swona ndzi langutele leswo photfoliyo leyi yo fambisana na mikarhi yi ta ya emahlweni ku tlanga ndzima ya nkoka swinene na ndzima ya ku tshamisekisa swilo ku pfuneta eka riendzo ra hina ro nghena hi xitalo eka online ODeL tanihiloko hi ri karhi hi lulamisa Unisa.

Loko hi vekela swilo swa vutirheli etlhelo, Unisa, na swona ndzi kholelwa leswaku yi tirha kahle eka swiyenge swinyingi na vurhumiwa bya yona eka xiyenge xa *Teaching and Learning, Research and*

Innovation and Community Engagement. Loko hi ri karhi hi lela lembe ra 2020 na ku langutela lembe ra 2021, hi ta ya emahweni eka xiyenge xa malembe mantlhanu ya kungu, ndzi kholelwa leswaku hi tilulamiserile, na swona ndzi tshembele eka n'wina hinkwenu ku yisa emahlweni rivilo leri hi ri sunguleke nan'waka, loko hi ri karhi hi seketela Prinsipala na Chanselara lontshwa, Profesa Puleng Lenka-Bula eka ku tshamiseka eka ndzima ya yena.

KU LANGUTA EMAHLWENI

Tanihleswi mi swi tivaka vanakulorhi, lowu i mbulavulo wa mina wo hetelela tanihi Prinsipala na Xandla xa Chanselara wa Unisa. Ku ve ku xiximeka eka mina ku va ndzi ve murisi wa yunivhesiti leyi eka malembe ya khume ya mikitsikitsi lama nga hundza eka xiyenge xa dyondzo ya le henhla eAfrika Dzonga. A ku nga ri ntirho wo olova – hi ntiyiso wa mhaka, eka mikarhi yin'wana a swi tikomba wu ri ntirho wo ka wu nga koteki, ngopfungopfu eka malembe manharhu ya nkitsinkitsi, *lama hi nga va na wona.*

Ku vula leswo a ndzi ta va ndzi nga swikotangi ku fambisa yunivhesiti leyi eka mikarhi leyi handle ko seketeriwa na gayidiwa hi n'wina, swi ta va ku nga ri ku vurisa. Hikokwalaho, eka nkarhi lowu, ndzi rhandza ku tirhisa nkarhi lowu ku amukela Khansele hi ku tiyimisela ka nseketelo

wa vona eka yunivhesiti eka malembe ya khume lama nga hundza. Ku ngehenisa ka vona xandla, a ku pimeki, na swona leswi swa khenseka swinene. Hi wona moya wolowo, ndzi fanele ku khensa Mutshamaxitulu wa Khansele loyi a humaka, Tatn Sakhi Simelane, hi ku tiyimisela ka yena ko helela eUnisa. Vuyelo bya ku hoxa xandla ka yena ku hlamusela swinyingi

Mutshamixitulu wa hina lontshwa wa Khansele, Tatn James Maboja, loyi khale a a ri Mutshamaxitulu wa FIECoC, u ta teka tintambho ku sukela vusiku bya namuntlha. Hi amukela Tatn Maboja no n'wi navelela leswinene eka nkarhi wa yena. Tatn Maboja, hi tiyisa nseketelo wa hina eka wena.

Ndzi rhandza na ku khensa thimu ya vurhangeri bya le henhla ku nga *executive*, lava va nga va na malembe manyingi yo tirha eka xiyimo xa *ad hoc*, na swona lava va tshamaku mikarhi hinkwayo va kumeka vusiku na nhlikanhi ku endla leswi swi faneleke ku endliwa. Lembe leri a ri vangi na ku hambana mayelana na ku tiyimisela eka vutirheli eka yunivhesiti. Ndzi tsake ngopfu hi matikhomelonene eka ntirho wa vona nan'waka, na swona ndzi lava leswo va ya emahlweni no endla ntirho lowunene. Hi va kolota mikhensho yikulukumba no va xixima.

Ndzi khensile xitafu xa hina hi ku hoxa ka vona xandla, na swona ndzi tlhela ndzi vuyelela sweswo no kombela leswaku va ya emahlweni na nseketelo wa vona eka machudeni ya hina eka yunivhesiti leyi tanihiloko hi ri eka nkarhi wa vurhangeri byintshwa. Ku ve nxiximeko eka mina ku va ndzi vile na vatirhikulorhi vo tshembeka no seketeriwa hi vatirhikulorhi lava eka khariya ya mina hinkwayo eUnisa – tanihi Xandla xa Chanselara, na Pro Vice Chanselara, ku va Executive Dean ya vona, na Dean ya vona na muakhademiki kulobye. Ku ve riendzo ro leha leri nga na vuyelo eka malembe ya makhume manharhu na swona ndza mi khensa swinene hi malwandla lamakulu.

Ndzi rhandza na ku khensa vakhomaxiavo va hina hi ku hoxa ka vona xandla eUnisa. A ndzi na ku kanakana leswo xakhomaxiavo va ta ya emahlweni na nseketelo wa vona wa instituxini leyi tanihileswi va nga swiendla eka malembe ya khume (10) lama nga hundza.

Xo hetelela kambe ndzi nga si heta, ndzi fanele ku khensa machudeni ya hina lama ya nga famba na hina eka riendzo leri ra malembe ya khume (10) lama nga hundza eka mikarhi ya mikitsikitsi na mikarhi ya mikavanyeto na mikarhi yo tika, kambe a va kalangi va hela matimba. Ndza tinyungubyisa swinene hi ndlela leyi machudeni ya hina ma nga angarhela swikambelo swa *online* hi nkarhi wolowo. Tistatistiki ti

hlamusela swinyingi. Leswi a swi nga olovi, na swona swi kombisa tikhwaliti toleto leti machudeni ya Unisa ma tiveriwaka tona. Ku tiyisela, ku teka magoza emasungulweni na vunhenha. A swi ye emahlweni!

Ndzi ehleketa leswaku hi fanele ku tiphokotela mandla! Ndza mi khensa!

MAHETELELO

Ekusetelelani vatirhikulorhi, hambi loko ku vile na mintlhontlho yinyingi ya nsohensohe na leyi a yi nga languteriwangi, Unisa yi swikotile ku tiyisa leswo yi kota ku ya emahlweni hi mintirho ya yona, na swona, ndzi nga vula leswi, leswo leswi yi swi endleke hi ku humelela. Swa nkoka swinene, ku tirha eka xiakhademiki ka hina ku ye emahlweni na hi ndlela leyi enerisaka ehansi ka swiyimo swa ntlhontlho lowukulu na swona vufambisi bya swa timali swa hina, swi tiyise leswo Unisa yi kota ku ya emahlweni. Leswi swi ve leswi swi nga na ntlhontlho swinene, na swona hi fanele ku khensa vatirhikulorhi va hina eka swa timali lava va fambisaka swilo hi ndlela yo tiyela.

Vatirhikurhi, leri ku ve lembe ro leha ro nonon'hwa swinene na swona ndza swi tiva leswo ndzi vulavulela eka vito ra Khansele na varhangeri va vufambisi bya le henhla, loko ndzi ku ndzi khensa wun'wana na

wun'wana wa n'wina hi ku hoxa xandla eka yunivhesiti ya hina. A hi yeni emahlweni hi yona ndlela leyi eka lembe ra 2021! Leswi seleke i ku mi navelela leswinene n'wina na mindyangu ya n'wina, mi kateka no va na nkarhi wa ntsako wa ku hela ka lembe.

Ndza mi khensa.